

1. Kwakzalver aan het woord

Sybrand van Beest – De Munttoren met kwakzalver (1670s)

[Beest, Sybrand van, A Quack and his Merchandise — LAWRENCE STEIGRAD FINE ARTS](#)

Op een zonnige dag in het jaar 1670 komt een grote groep kijkers naast de Munttoren bij elkaar om te luisteren naar wat een man en zijn assistent te zeggen hebben. Een jonge man met zijn hond lijkt zelfs haast te maken om niks te missen van de aankondiging. Ook uit de ramen in de huizen eromheen kijken mensen mee. Het moet vast iets heel interessants zijn.

De twee mannen op het podium zijn waarschijnlijk kwakzalvers. Dat is een beroep met een slechte naam. Het zijn namelijk oplichters. Met hun gladde en mooie praatjes doen ze alsof ze de beste en nieuwste medicijnen en geneesmethodes in de aanbieding hebben. Maar eigenlijk is het allemaal nep. De vrouw die ook op het podium staat moet waarschijnlijk een “pas genezen” patiënt voorstellen als bewijs dat hun behandelingen werken. Op het schilderij houdt de assistent ook papieren omhoog om hun praktijk als “officieel” te laten lijken.

Het zeventiende-eeuwse publiek hield van sensatie en dat is precies waar de dramatische kwakzalvers zo goed in waren. Ze maakten de grappigste grappen, goochelden erop los en deden zelfs medische ingrepen voor op het podium. Kwakzalvers stonden daarom ook vaak op markten of op kermessen, om zo een groot publiek te verzamelen en om hun nepmedicijnen aan te verkopen.

2. Het leven op de Dam – Social distancing

Johannes Lingelbach - De Dam, gezien naar het Noorden, met het Stadhuis in aanbouw (1656)
[AM Collectie online](#) | [Details](#) |

Ook in de zeventiende-eeuw wisten mensen al dat ze afstand moesten houden van mensen die een besmettelijke ziekte hadden. In 1655 en 1656 heerste er een pestepidemie in Amsterdam, precies rond de tijd dat dit schilderij werd geschilderd. Omdat de pest zo'n grote rol speelde in het leven van elke Amsterdammer, is dat ook terug te zien in dit schilderij van de Dam. Helemaal linksonder staan bijvoorbeeld twee mannen te kijken naar een bord waarop het aantal sterfgevallen geschreven staat: "896 doden". Zo werd er bijgehouden hoeveel mensen er aan de pest waren overleden.

In de zeventiende-eeuw wisten mensen eigenlijk nog bijna niks over virussen en bacteriën. Maar omdat er wel vaker pestuitbraken waren, kwamen ze toch best veel te weten over de verspreiding van de ziekte. Zo werd duidelijk dat door afstand te houden van de zieken het besmettingsgevaar kleiner werd. Een pestlijder mocht samen met het hele gezin het huis eigenlijk niet verlaten. Moesten ze toch naar buiten? Dan moesten ze een witte stok van ongeveer 70 centimeter meenemen. Zo werd het voor iedereen duidelijk dat hij of zij besmet was met de ziekte. Op dit schilderij zie je dat één van de mannen die linksonder naar het bordje "doden" kijkt zo'n stok bij zich draagt. Helemaal rechts loopt ook een man met een witte stok en een jongetje dat van hem weg lijkt te rennen, misschien uit angst voor de ziekte.

Dit schilderij geeft ons een kijkje in hoe er dagelijks met de pest werd omgegaan.

3. Het té perfecte plaatje

Gerrit Adriaensz. Berckheyde – De Dam naar het noorden gezien (1674)

[AM Collectie online](#) | [Details](#) |

Rijke Amsterdammers waren in de zeventiende-eeuw ontzettend trots op hun stad. Dat weten we omdat zij heel veel schilderijen van Amsterdam lieten maken. Op die schilderijen werden vaak mensen, gebouwen en plekken afgebeeld waar iemand trots op was. Zodat het mooie plaatje voor eeuwig werd vastgelegd. Zo'n soort "perfect plaatje" zie je ook hierboven.

Hier zie je het plein: de Dam. Links staat het nieuwe stadhuis (nu het Paleis op de Dam), daarachter de Nieuwe Kerk en helemaal rechts de Waag (die nu niet meer bestaat). In dit ene plaatje worden dus drie heel belangrijke gebouwen uit het leven van een rijke Amsterdammer afgebeeld.

Als je rijk was, speelde je een belangrijke rol in de rechtspraak. De stad werd namelijk bestuurd door regenten, dat waren vaak rijke kooplieden. Beslissingen over de stad en de mensen die er woonden werden allemaal genomen in het stadhuis. Religie was ook een belangrijk deel van het leven van alle Amsterdammers. Je kerk was je gemeenschap. De Nieuwe Kerk was een van de grootste kerken in de stad. De Waag was heel belangrijk voor de handel. Daar werden alle producten gewogen voordat ze verkocht mochten worden. Hier werd belasting betaald en werd bepaald hoe hoog de waarde van de producten was. Als je rijk was in Amsterdam, dan was je waarschijnlijk ook veel bezig met handel.

Dit plaatje is eigenlijk iets té perfect. Om te laten zien dat Amsterdam het middelpunt was van de internationale handel worden een paar oosterse kooplieden afgebeeld. Je kan ze herkennen aan de tulbanden. In het schilderij lijkt verder iedereen rustig hun dingetje te doen. Maar wat ontbreekt er? Er zijn geen zieke of arme mensen te zien, terwijl die er wel echt waren. Dit is een schilderij van hoe een rijke Amsterdammer de stad graag aan de wereld wilde laten zien: goed georganiseerd, rijk, religieus en het centrum van de wereldhandel. Maar in het echt moet het er heel anders hebben uitgezien...

4. De uitvinding van de brandslang

Jan van der Heyden - Dwarsdoorsnede van een brandend huis met spuitgasten (1690) [Beeldbank](#)
(Tekening zelf niet in tentoonstelling)

Als er brand was in het zeventiende-eeuws Amsterdam, moest er met man en macht ervoor gezorgd worden dat het vuur zo snel mogelijk geblust werd. Gebeurde dat niet, dan kon zomaar een heel deel van de stad afbranden. De meeste huizen in Amsterdam waren toen namelijk nog grotendeels van hout gemaakt.

Eerst konden de Amsterdammers alleen maar met leren emmertjes de branden blussen. Kun je je dat voorstellen? Om daarmee een brandend huis proberen te redden? Dat kon beter, dacht uitvinder Jan van der Heyden. De eerste versie van de brandspuit bestond toen al, maar daarmee kwam je niet dicht genoeg bij het vuur. Jan van der Heyden bedacht toen de brandslang. Deze slang, samen met de spuit, zorgde ervoor dat Amsterdammers water uit de gracht konden pompen en zo direct op het brandend huis konden spuiten (zo zag de brandspuit en slag eruit: [AM Collectie online | Details |](#)).

De tekening hierboven, die Jan van der Heyden zelf heeft gemaakt, laat ons precies zien wat het verschil was tussen de twee brandspuiten. Links zie je dat de blusser op een flinke afstand van het huis staat. Er zijn ook heel veel mensen nodig om te zorgen dat er genoeg water is. Rechts kun je de mensen zien die brandspuiten met een slang gebruiken. Ze konden veel beter de moeilijke plekken bereiken. Ze konden er zelfs het huis mee in lopen, zoals je ook op de tekening ziet gebeuren. Branden konden zo veel effectiever worden geblust en een brand dreigde niet langer een groot deel van de stad te verwoesten.

5. Binnenkomst bij boot

Hendrick Vroom – Gezicht op Amsterdam vanuit het Oosten (1605)

[AM Collectie online](#) | [Details](#) |

Het is een licht bewolkte dag. Het jaar is 1605. De wind waait lekker door. De schepen voor je hebben de vaart er goed in en jouw schip ook. Je kunt het allemaal goed zien vanaf waar je staat. Je staat namelijk het kraaiennest, hoog in de mast. Na maanden op zee te zijn geweest, is het eindpunt eindelijk in zicht: Amsterdam. De "place to be" voor handelaren uit de hele wereld.

Voor je laat een schip een kanonschot af. Niks gevaarlijks, hoor. Het is een saluutschot. Het zal waarschijnlijk bedoeld zijn voor belangrijke dames op de boot ernaast. Verder zijn er nog veel schepen en bootjes op het water te zien. Sommige varen weg, andere komen aan. Sommige hebben zeilen en andere maken alleen gebruik van roeispanten. Amsterdam is een stad in beweging. En dat is op het water goed te zien.

Op dit schilderij laat schilder Hendrick Vroom zien hoe een zeeman Amsterdam zou zien als hij met een schip over het IJ komt aanvaren. Het moet een indrukwekkend plaatje zijn geweest. Kijk je naar links, dan zie je de stad zelf liggen, met haar vele kerktorens en de zwerm aan masten vlak ervoor. Dat is de haven waar alle boten hun goederen komen lossen of hun volgende reis voorbereiden. Een vrolijk plaatje om te zien, met een mooi vooruitzicht om handel te drijven.

Kijk je naar rechts, dan zie je de ernstigere kant van Amsterdam. Daar is namelijk het galgenveld. De plek waar mensen die de regels overtraden werden opgehangen en tentoongesteld als waarschuwing. De boodschap is duidelijk voor iedereen die er voor het eerst komt: "Je bent welkom, maar je luistert wel naar onze regels."

Ben je al klaar om de stad van dichtbij mee te maken? Zeil dan vooral door en kijk je ogen uit.

6. De verzonnen kerktoren

Jacob van der Ulft – Dam met geprojecteerde Nieuwe Kerktoren (1653) [Beeldbank](#)

De Dam (2006) [Beeldbank](#)

In 1653 schilderde Jacob van der Ulft een schilderij van een stadhuis dat nog niet af was en een toren die er nooit zou komen. Maar hoe kreeg hij dat voor elkaar?

Toen hij het schilderij maakte, stond het stadhuis (nu het Paleis op de Dam) nog in de steigers. Het gebouw was pas in 1665 klaar. In totaal is er zeventien jaar aan de bouw gewerkt. Het werd toen het grootste stadhuis van heel Europa.

Op het schilderij zie je ook een hele hoge toren. Na een brand in de Nieuwe Kerk werden er plannen gemaakt om de kerk niet alleen opnieuw op te bouwen, maar er een extra hoge toren bij te maken. De toren moest net zo hoog worden als de Dom in Utrecht. Het project was al een eind op weg. Er waren zelfs al delen gebouwd die de kerktoren moesten worden.

Jacob van der Ulft schilderde hoe hij dacht dat de Dam eruit zou zien als beide projecten klaar zouden zijn. Op veel manieren klopt het schilderij. Je kunt de Waag zien, het gebouw voor de kerk. Hier werden de handelsproducten gewogen en bepaald hoeveel belasting er betaald moest worden. De rijke koopmannen met hun grote hoeden staan links voor de beurs te vergaderen. Rechts kun je de vismarkt zien, waar mensen met rieten manden en kruiwagens producten verkopen. Op die manier klopte het schilderij helemaal. Maar toch heeft hij het ook verzonnen.

Nu, in 2026, zien we helemaal geen kerktoren staan. De bouw van het stadhuis en de kerk was namelijk rond dezelfde tijd begonnen, maar op een gegeven moment werd het samen toch veel duurder dan verwacht. Het stadsbestuur moest dus kiezen: óf een groot, indrukwekkend stadhuis, óf een enorme kerktoren. De keuze werd het stadhuis.

Met behulp van bouwtekeningen kon Jacob van der Ulft de kerktoren er alvast bij schilderen. Maar daarmee liep hij een beetje op de zaken vooruit. Hij had de kerktoren al toegevoegd voordat besloten werd om die toch niet meer te bouwen. Gelukkig hebben nu we een mooi schilderij dat ons verteld hoe de Dam er in 2026 uit had kunnen zien. Dat heeft de schilder dan weer goed gedaan.

7. Geen probleem: de vrouwen nemen het over

Michiel van Musscher – Het varken op de leer met gezicht op de Haarlemmerpoort (1668)

[AM Collectie online | Details |](#)

Door dit schilderij van Michiel van Musscher krijgen we een mooi inkijkje in het dagelijks leven van de Amsterdammer. Er wordt geen belangrijke, rijke man of vrouw afgebeeld, maar een gewone Amsterdamse vrouw die langsloopt met haar kruiwagen, en drie kinderen die voor de slagerij zitten te spelen met een varkensblaas. Een heel normaal beeld voor Amsterdam in die tijd.

Vrouwen waren in zeventiende-eeuws Amsterdam namelijk in de meerderheid. De mannen waren vaak op zee. Soms waren ze jarenlang weg, soms kwamen ze nooit meer terug. Dit zorgde ervoor dat vrouwen veel taken van mannen moesten overnemen om het stadsleven door te laten gaan.

Dit gold voor vrouwen uit alle lagen van de samenleving, rijk en arm. Vrouwen konden bijvoorbeeld een visverkoopster of naaister worden. Of ook traditioneel "mannelijke" beroepen uitoefenen, zoals chirurgijn, kunstenaar of ondernemer.

"Huisvrouw" zijn betekende dan ook veel meer dan alleen echtgenote zijn. Huisvrouwen beheerden het hele huishouden. Ze zorgden niet alleen voor het huis en de kinderen, maar hadden ook de taak om te zorgen dat er genoeg geld was. Al helemaal als de man nooit meer terugkwam van zee. Hierdoor hadden vrouwen een hele actieve rol in het draaiende houden van het leven in de stad. Zonder hen zouden veel beroepen niet meer gedaan worden.

In dit schilderij is een "groenvrouw" geschilderd met haar kruiwagen. Ze is onderweg naar de markt met haar kool, aardappels en bieten. Op markten stonden vooral vrouwen. Je had alleen een kruiwagen en een beetje geld voor inkopen nodig. Het beroep groenteverkoopster was daarom een vrij makkelijke manier om aan geld te komen voor de armere Amsterdamse vrouwen.

Vrouwen in Amsterdam hadden dus veel zeggenschap en verantwoordelijkheid. Dat was behoorlijk uitzonderlijk voor die tijd in de rest van de wereld.

8. Amsterdams winterplaatje

Jan Abrahamsz. Beerstraeten – Het paalhuis en de Nieuwe Brug, gezien vanaf het IJ (1663)

[AM Collectie online](#) | [Details](#) |

Het is hartje winter in Amsterdam, het jaar is 1663. Het heeft al weken achter elkaar flink gevoren. Het IJ is één en al ijs. Een bijzonder verschijnsel voor de inwoners van Amsterdam. Het IJ zien bevrozen? Dat maakte je maar één keer in je leven mee. Dit betekende natuurlijk dat de schaatsen uit de kast werden gehaald en de extra warme laagjes werden aangetrokken. In de zomer lag het IJ vol met schepen, nu liggen de boten stil en staat het vol met lachende mensen op het ijs.

Op de voorgrond van het schilderij speelt een kleine familie op het ijs. Moeder is gevallen, vader helpt haar overeind en kind (en de hond) juichen hen toe. Naast hen schaatst een stelletje voorbij, waarschijnlijk op weg ergens naartoe. Net als veel mensen verderop in het schilderij. Schaatsen was namelijk een erg handig vervoersmiddel in de winter. Het ging sneller en je kon er langere afstanden mee afleggen.

Toch was het niet voor iedereen alleen maar pret. De meeste mensen moesten gewoon werken. Ietsje verderop in het schilderij duwt een man een slee, volgeladen met allemaal goederen om mee te handelen. Omdat de boten niet meer konden varen, moesten alle handelswaren zelf de stad in geduwd worden. Mensen moesten namelijk nog wel eten. Het stalletje helemaal links in het schilderij pakt het slim aan. Zij hebben een "koek en zopie"-kraampje. Bij hun kunnen schaatsers koek en een warm drankje kopen. Laat dat nou precies iets zijn waar veel mensen zin in hebben tijdens het winterse weer.

Zo maakte iedereen volop gebruik van de bijzonderdere en ijzige omstandigheden.

9. Grachtengravers

Abraham Bloteling en Jacob van Ruysdael – De Heer Huydecoopers Huis van achteren (1664)
[Beeldbank](#)

Wat Amsterdam in haar tijd uniek maakte, vergeleken met andere steden in Europa, was dat werkzaamheden goed werden vastgelegd. Van het proces van bouwen hebben wij nu dus een vrij goed en uitgebreid beeld.

In de zeventiende-eeuw groeide Amsterdam in rap tempo. Steeds meer mensen wilden in de stad blijven, en dus moesten ook steeds meer mensen ergens wonen. Het inwonersaantal steeg van ongeveer 50.000 in het jaar 1600 naar meer dan 200.000 aan het einde van de zeventiende-eeuw. Daarom werd er hard doorgebouwd.

Maar er werden niet alleen huizen neergezet, er kwamen ook veel nieuwe grachten bij. Amsterdam was namelijk erg afhankelijk van water voor de handel. Grachten waren daarom erg belangrijk. Hoe die grachten werden aangelegd, zie je in de prent hierboven. Hier wordt de Herengracht gegraven.

Rechts in het midden zie je een stok met een ronde pluim. Dit is een baken. Zulke bakens werden gebruikt om aan te geven waar er gebouwd en gegraven moest worden. Op de voorgrond zie je hoe er met scheppen en kruitwagens aan de gracht werd gewerkt, helemaal met de hand. De uitbreiding van de stad was dan ook een flink karweitje.

Omdat er in de zeventiende-eeuw zulke prenten zijn gemaakt van werkende mensen, weten wij nu beter hoe het eraan toeging bij het graven van een gracht. Maar een compleet beeld is het natuurlijk niet. Het was wel een kunstenaar die dit maakte, en geen fotograaf. Hoe het er echt uitzag, kunnen we alleen maar raden.

10. Stedentrots

Jacob van Meurs – Historische Beschryvinghe van Amsterdam (1663) [Beeldbank](#)

In de jaren 1660 waren Amsterdammers ontzettend trots op hun stad. In een hele korte tijd waren ze enorm gegroeid op het wereldtoneel. Amsterdam was een van de belangrijkste handelssteden geworden. Al deze rijkdom en macht moest natuurlijk gevierd worden. Ze lieten de mooiste gebouwen bouwen, schilderden de prachtigste schilderijen en maakten prenten die vol stonden met allerlei symbolen van macht. Deze prent hierboven laat het beeld zien dat Amsterdammers wilden uitstralen naar andere mensen en landen.

Links in het midden van deze prent zit de Amsterdamse stedenmaagd. Zij is de belichaming van Amsterdam. Ze is te herkennen aan haar keizerlijke kroon en ze houdt het wapenschild van Amsterdam en de staf van Mercurius vast. Mercurius is de Romeinse god van de handel, reizigers en winst. Rechtsonder zit de riviergod van de Amstel. De Amstel was een belangrijke rivier, waar Amsterdam haar naam aan te danken had. Dit allemaal waren precies de dingen waar Amsterdammers trots op waren.

Dit idee wordt versterkt door de vier personen die hun schatten aan de stedenmaagd aanbieden. Zij stellen de vier werelddelen voor waarmee Amsterdam toen handelde. Linksonder Afrika, in het midden Europa, links daarboven Amerika en rechts daarvan Azië.

De afbeelding hierboven is een prent, dus die kon makkelijk verspreid worden. In dit geval is het titelblad van een boek over Amsterdam. Het idee dat deze prent meteen uitstraalt, is dat Amsterdam het middelpunt is van de handel. Het laat zien dat Amsterdam rijk is en dat iedereen met de stad wil handelen. Deze prent laat het beeld zien dat de Amsterdamse regering zelf aan de wereld wilde laten zien, en dus hoe zij zichzelf graag zag: rijk, machtig en het middelpunt van de aandacht.

11. Tolerant Amsterdam

Gerrit Adriaensz. Berckeyde – Gezicht op de Grote en Portugese Synagoge te Amsterdam (1675-1680) [Details | JCK](#)

In de zeventiende-eeuw was het normaal om één geloof in een land te hebben. Dat moest de mensen in een land met elkaar verbinden. De Nederlandse Republiek (zo heette Nederland vroeger) stond er juist om bekend tolerant te zijn tegenover andersgelovigen. De Nederlandse Republiek was zelf protestants, en Amsterdam dus ook. Maar omdat er zoveel mensen uit de hele wereld naar steden als Amsterdam kwamen, waren er ook veel mensen die niet protestants waren. In plaats van deze mensen te dwingen zich te bekeren, mochten ze hun gangetje gaan, zo lang ze hun geloof maar niet té duidelijk uitten.

Dit schilderij hierboven was dan ook een heel bijzonder plaatje in de zeventiende-eeuw. Het laat namelijk goed zien wat de positie van de Joodse gemeenschap was. Amsterdam was de eerste stad in Europa die het goedkeurde om niet één, maar twee synagogen te bouwen: links de Grote Synagoge en rechts de Portugese Synagoge. De Portugese synagoge wordt zelfs nu nog gebruikt door de gemeenschap.

De Joodse gemeenschap in Amsterdam was groot en gevarieerd. Mensen uit allemaal verschillende hoeken van de wereld namen heel verschillende culturele achtergronden met zich mee. In hun thuislanden mochten ze vanwege hun geloof niet blijven. Maar in Amsterdam werden ze binnengelaten. Sommigen hadden goede handelscontacten in de wereld, en daar wilden de Nederlandse kooplieden graag gebruik van maken. Ze mochten dus blijven.